

LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMA

Vitalija Šimkienė
Rūta Gavėnavičienė
Šiaulių kolegija,
Aušros al. 40, Šiauliai

Anželika Šerikova
Šiaulių universitetas,
Architektų g. 1, LT- 78366, Šiauliai

Anotacija

Straipsnyje „Lietuvos pensijų sistema“ apžvelgiama pensijų sistemų istorinė raida Lietuvoje, analizuojama pensinio aprūpinimo sistema, Lietuvos socialinio draudimo senatvės pensijų struktūrinė reforma, kurios metu dalis socialinio draudimo įmokų pervedama į gyventojų pasirinktus privačius pensijų fondus, pensijų reforma Lietuvoje lyginama su kitų šalių reformomis. Remiamasi pasaulyje gerai žinomų pensijų ekonomikos tyrėjų publikacijomis, pensijų reformą reglamentuojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos valstybės institucijų skelbiama ekonomine ir socialine statistika.

Raktiniai žodžiai: senatvės pensijos, pensinis aprūpinimas, pensijų reforma, pensijų fondai, investiciniai fondai, pensijų kaupimo bendrovė, pensijų kaupimo sistema, visuomenės senėjimas.

Įvadas

Lietuvoje nuo 2004 metų kiekvienas, mokantis įmokas į „Sodros“ biudžetą, gali pasirinkti alternatyvą ir dalį šios įmokos kaupti asmeninėje pensinėje sąskaitoje – privačiame pensijų fonde. 1995 metais įvykdyta pensijų reforma nedavė teigiamų rezultatų. Narystė Europos Sąjungoje įpareigojo keisti pasenusius sistemos metodus. Visa tai iškelia nemažai diskutuotinų klausimų ir spręstinių problemų. Todėl, ieškant kelių toms problemoms spręsti, labai aktualu analizuoti pensijų sistemos reformos Lietuvoje ypatybes bei tolesnės raidos tendencijas. Nurodytųjų problemų aktualumas lėmė šio darbo temos pasirinkimą.

Senatvės pensijos skiriamos ir mokamos, vadovaujantis 1994 m. liepos 18 d. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu bei Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu patvirtintais Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatais. Šie teisės aktai įsigaliojo nuo 1995 m. sausio 1d.

Tyrimo objektas: Senatvės pensinio aprūpinimo Lietuvoje ypatumai.

Tyrimo tikslas: Išanalizuoti senatvės pensinį aprūpinimą Lietuvoje, palyginti Lietuvos ir kelių kaimyninių šalių taikomus senatvės pensinio aprūpinimo mechanizmus ir modelius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti senatvės pensinio aprūpinimo institucinius mechanizmus Lietuvoje.
2. Įvertinti kaip yra vykdomas senatvės pensinis aprūpinimas jos mechanizmai Lietuvoje ir palyginti su kaimyninėmis šalimis.
3. Pateikti pagrindines sąlygojančias priežastis tęsti pradėtą Lietuvos pensijų sistemos reformą.

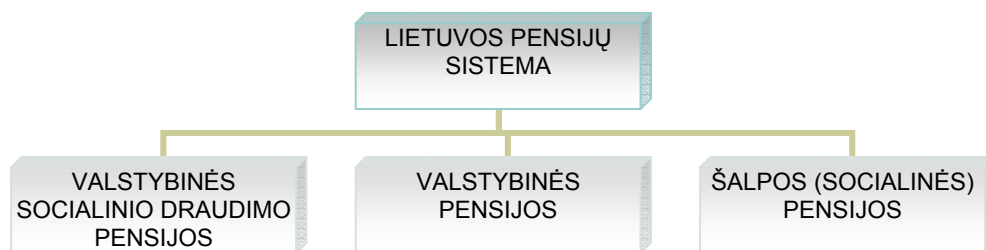
Straipsnio metodai: Straipsnyje remtasi publikacijomis, internetiniais šaltiniais, įstatymais.

Lietuvos pensijų sistema

Iki 1995 m. Lietuvoje galiojo pataisytas sovietinis 1956 m. pensijų įstatymas ir daugybė LR Vyriausybės nutarimų, reguliuojančių pensijų skyrimą ir mokėjimą.

1994 metai yra labai svarbūs Lietuvos pensinio aprūpinimo sistemai, kadangi minėtais metais buvo priimti, o nuo 1995 m. sausio 1 d. įsigaliojo nauji pensijų įstatymai, kurie iš esmės pakeitė anksčiau galiojusius. Tai LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, LR valstybinių pensijų įstatymas, LR šalpos (socialinių) pensijų įstatymas, LR mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas, LR vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas.

Taigi, nuo 1995 m. Lietuvoje įsigaliojo nauja pensinio aprūpinimo sistema, pagal kurią iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto mokamos valstybinės socialinio draudimo pensijos, iš valstybės biudžeto – valstybinės pensijos bei šalpos (socialinės) pensijos:

1 pav. Lietuvos pensijų sistema

Valstybinės socialinio draudimo pensijos

Socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Jis apima kone visus Lietuvos gyventojus, o daugiau nei ketvirtadalis gauna jo mokamas išmokas. Socialinio draudimo sistemos pagrindinis tikslas yra garantuoti pajamas apdraustiesiems, netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo (netekto darbingumo) ar kitais Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytais atvejais (Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos, 2009).

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Šia konstitucine norma užtikrinamas piliečių socialinio aprūpinimo reguliavimas įstatymais (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Kuriant socialinio draudimo sistemą, buvo siekiama pereiti nuo valstybės teikiamo „aprūpinimo“ negalintiems dirbti ir neturintiems pastovių pajamų gyventojams prie jų įmokomis įgyjamų teisių į išmokas, numatytas įstatymo. Socialinio draudimo sistemoje nėra jokių išskirtinių privilegijų ir teisių atskiroms socialinėms grupėms ar tam tikrų profesijų atstovams.

Socialinis draudimas, kaip ir visa socialinė apsauga, remiasi fundamentaliais universalumo, solidarumo ir kitais principais. Socialinio draudimo sistema veikia einamojo finansavimo (pay-as-you-go) principu. Nuo 2004 m. sausio 1 d. įteisintas socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas, taip padėtas pagrindas kaupiamajam pensijų draudimui.

Nuo pat pradžių buvo siekiama, kad socialinio draudimo sistema būtų pakankamai savarankiška. Tai pasireiškė socialinio draudimo biudžeto atskyrimu nuo valstybės biudžeto, o taip pat projektuojant trišalę socialinio draudimo valdymo sistemą. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto atskyrimas nuo valstybės biudžeto reiškė, kad jo lėšos naudojamos tik Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytiems išmokoms.

Principai, kuriais pagrįsta socialinio draudimo sistema, per septyniolika Lietuvos nepriklausomybės metų jau išlaikė ne tik pirmuosius bandymus, bet ir užtikrino socialinę rimtį bei didelės dalies gyventojų pajamas (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2009).

Nuo 2005 m. liepos 1 d. nustatomos šios valstybinės socialinio draudimo pensijos:

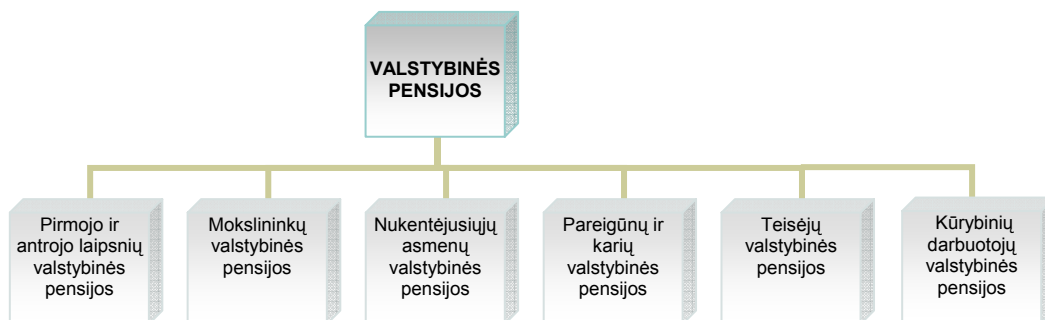
- 1) senatvės;
- 2) netekto darbingumo;
- 3) našlių ir našlaičių (Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994).

Pagal mokėjimo laiką socialinio draudimo išmokos gali būti suskirstytos į trumpalaikes ir ilgalaikes. Šiuo metu (pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus) gali būti mokamos šios ilgalaikės išmokos: senatvės, invalidumo (netekto darbingumo), našlių ir našlaičių pensijos, išankstinės senatvės pensijos, pensijos, netekus maitintojo ir už ištarnautą laiką. Pastarosios dvi buvo skiriamos iki įsigaliojo Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas.

Trumpalaikės išmokos yra mokamos ribotą laiką, paprastai mažiau negu dvejus metus. Prie jų priskiriamos tokios pašalpos: ligos, rehabilitacijos pašalpos (nuo 2005 m. liepos 1 d.), motinystės, tėvystės (nuo 2006 m. liepos 1 d.), motinystės (tėvystės), nelaimingų atsitikimų darbe išmokos (nuo 2000 m. sausio 1 d.) laidojimo ir transporto išlaidų kompensacijos (iki 2001 m. sausio 1 d.).

Valstybinės pensijos

Valstybinės pensijos yra sudėtinė Lietuvos Respublikos piliečių pensinio aprūpinimo dalis. Už nuopelnus įtvirtinant valstybingumą, nepriklausomybę, demokratiją, mokslo, meno, literatūros, sporto plėtojimą, įtvirtinant teisės principus ir apsaugant juos (Tartilas, 2004). Nustatytos šios valstybinių pensijų rūšys (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1994):

2 pav. Valstybinės pensijos

Politikai, sociologai dažnai diskutuoja, ar tikslinga skirti valstybines pensijas, kurios, atrodytu, įtvirtina atskirų valstybės veikėjų ir atskirų profesijų bei kategorijų žmonių privilegijas. Motyvuojama, kad panašaus pobūdžio pensijų nebėra Vakarų Europos valstybėse.

Visame pasaulyje pripažinti teiginiai nurodo, kad negalima mechaniškai taikyti kitų šalių patirties, sprendžiant socialinės saugos problemas. Kiekviena šalis yra savita (originali) savo ekonominiu išsivystymu, politine struktūra, demografinė situacija, geopolitine padėtimi ir t. t. Remiantis šiomis ypatybėmis, negalima atsakyti šio tipo pensijų mokėjimo vien todėl, kad jos nepopuliarios užsienyje. Taigi, kas tinka vienai valstybei, didesnė tikimybė, kad netiks kitai. Pavyzdžiui, daugeliui Vakarų Europos šalių gali atrodyti nesuprantamos valstybinės nukentėjusiųjų asmenų pensijos, nes nebuvo represijų, trėmimų, o kitose šalyse, kuriose gyvenimas nebuvo sukrėstas okupacinių kataklizmų, keistokai atrodys I ar II laipsnio pensijų skyrimas asmenims, aktyviai dalyvavusiems atkuriant nepriklausomybę, demokratiją ir t. t. (Tartilas, 2004).

Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, taip pat nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos skiriamos pagal Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymą. Pareigūnų ir karių, mokslininkų bei teisėjų valstybinės pensijos skiriamos pagal specialius įstatymus. Visos valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto (Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, 1994). Asmeniui, turinčiam teisę gauti kelias valstybines pensijas, jo pasirinkimu mokama tik viena iš jų, išskyrus valstybinę našlių ir našlaičių pensiją, kuri taip pat gali būti mokama kartu su viena iš valstybinių pensijų, t. y. jo pasirinkimu skiriama ir mokama arba valstybinė našlių pensija, arba valstybinė socialinio draudimo našlių pensija (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2009).

Nuo šių metų sausio 1 d. asmenys, kurie yra susiję su draudėju darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais ir kurie tuo pat metu iš šio draudėjo gauna pajamas pagal autorines sutartis, yra privalomai draudžiami visomis socialinio draudimo rūšimis, kaip ir dirbantieji pagal darbo sutartį. Tai būtų pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe bei sveikatos draudimas.

Nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, gaunantys pajamas pagal autorines sutartis iš draudėjo, su kuriuo jie nėra susiję darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais, privalomai draudžiami pensijų socialiniu draudimu, ligos ir motinystės socialiniu draudimu ir sveikatos draudimu („Asmenų, gaunančių pajamas pagal autorines sutartis, valstybinis socialinis draudimas“, 2009).

Nuo pajamų, gautų iš sporto ar atlikėjų veiklos arba pagal autorines sutartis, 2009 metams nustatytas 17 procentų tarifas: draudėjui – 10 procentų (iš jų 3 procentų dydžio sveikatos draudimo įmokų) ir 7 procentų apdraustajam (iš jų 6 procentai sveikatos draudimui). 2009 metais galioja pajamų, gautų iš sporto veiklos, riba, nuo kurios skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos. Šios įmokos skaičiuojamos nuo sporto veiklos pajamų, neviršijančių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų šešių dydžių sumos per mėnesį (šiuo metu vieno mėnesio einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydis – 1488 Lt; pajamų, nuo kurių bus skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos, mėnesinė suma – 8928 Lt). Draudėjo ir apdraustojo socialinio draudimo įmokos už asmenis, gaunančius pajamas iš sporto, atlikėjo veiklos ar pagal autorines sutartis, turi būti priskačiuotos ir sumokėtos į Fondo biudžetą atitinkamo atlygio išmokėjimo dieną („Sportininkų, atlikėjų ir autorių valstybinis socialinis draudimas“ 2009).

Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas nustato, kad asmenų, kurie gauna autorinius atlyginimus, privalomasis sveikatos draudimas įsigalioja po 3 mėnesių nuo tos dienos, kai 3 mėnesius iš eilės už juos buvo mokamos arba jie patys mokėjo privalomojo sveikatos draudimo įmokas, arba nuo tos dienos, kai šie asmenys sumoka 3 minimalių mėnesinių algų dydžio sveikatos draudimo įmoką.

Šalpos (socialinės) pensijos

Pagal LR Valstybinių šalpos išmokų įstatymą, yra skiriamos ir mokamos šalpos pensijos bei šalpos našlaičių pensijos.

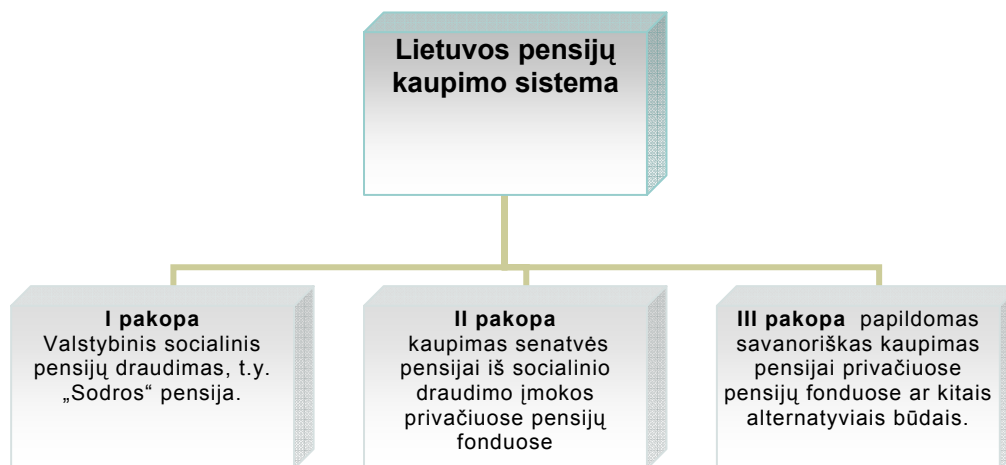
Teisę gauti šalpos pensiją turi:

- neįgalūs vaikai;
- asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos, kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos, kurią jiems sukanka 26 metai;
- tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros poreikis (iki 2005-07-01 slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusiais I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visišką negalią invalidus);
- motinos, pagimdžiusios ar išauginusios iki 8 metų 5 ir daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo;
- asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005-07-01 pripažinti I ar II grupės invalidais) (Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas, 1994).

Lietuvos pensijų kaupimo sistema

Antrasis pensijų reformos etapas prasidėjo nuo 2004 m. Pensijų reformos esmė ta, kad reforma yra laipsniškas perėjimas nuo persikirstomosios pensijų sistemos prie kaupiamuoju principu paremtos pensijų draudimo sistemos.

Įvedus pensijų kaupimą, Lietuvos pensijų sistemą sudarys trys pakopos:

3 pav. Lietuvos pensijų kaupimo sistema

I pensijų pakopa. Privalomasis valstybinis socialinis draudimas, apimantis visus Lietuvos darbuotojus, kurie moka ar už kuriuos yra mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Ši pensijų pakopa ypatinga tuo, kad remiasi kartų solidarumo principu – įmokos, surenkamos iš dabartinių darbuotojų yra išmokamos dabartinių pagyvenusių žmonių pensijoms.

II pensijų pakopa. Individualus dalies „Sodrai“ mokamų įmokų kaupimas pensijų fonduose. Kiekvieno dalyvio sukauptos lėšos pensijų fonde naudojamos įsigyti senatvės pensijai (anuitetui) gyvybės draudimo įmonėje. Taip suteikiama papildoma senatvės pensija, išnaudojant lėšų investavimo privalumus.

Šios pensijos dydis priklausys nuo jūsų mokėtų įmokų dydžio, kaupimo laikotarpio ir pensijų fondo dalyvių lėšų investavimo pelningumo. Antroji pensijų sistemos pakopa buvo įsteigta, siekiant sumažinti pensijų finansavimo problemas dėl spartaus visuomenės senėjimo (Bernotas, Guogis, 2006)

III pensijų pakopa. Savanoriškas pensijų kaupimas – galimybė kaupti papildomas įmokas senatvei dalį savo pajamų pensijų fonduose bei gyvybės draudimo įmonėse. Ši pakopa skirta tiems, kurie gali dalį pajamų atidėti ateičiai (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, 2002).

Dalyvaujantiems šioje pensijų pakopoje bei jų darbdaviams, mokantiems papildomas įmokas už savo darbuotojus, Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas ir Pelno mokesčio įstatymas numato mokesťines lengvatas.

Kiekvienas darbuotojas turi teisę apsispręsti: dalyvauti pensijų kaupime, ar ne.

Asmuo, dalyvaujantis pensijų kaupime, jo nutraukti negalės, nes priešingu atveju egzistuočių didelė grėsmė sistemos stabilumui, kas prieštarautų pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslui.

Jei kaupimo laikotarpiu žmogus senatvės nesulaukia, jo sukauptas pensijų fonde lėšas paveldės jo artimieji.

Dalyvavimas pensijų kaupime teisės į kitas socialinio draudimo išmokas nepalies, todėl ligos, motinystės, nedarbo ir kitais įstatymų numatytais atvejais žmogus gauna tas pačias išmokas, kokias jis gautų nedalyvavęs pensijų kaupime.

Teisę į kaupiamąsias išmokas iš pensijų fondo galima įgyti tik sulaukus senatvės amžiaus, nes atsižvelgiant į tai, kad II pensijų pakopa yra finansuojama iš valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų, siekiama išlaikyti ir kaupiamųjų išmokų, kaip „Sodros“ pensijų pobūdį, t. y. užtikrinti jų mokėjimą asmeniui iki gyvos galvos. Dėl tos pačios priežasties žmogus, dalyvavęs pensijų kaupime ir išvykęs nuolatiniame gyvenime į kitą valstybę, iki išvykimo sukauptas lėšas gali pasiimti tik sulaukęs senatvės pensijos amžiaus (Bernotas, Guogis, 2006).

Visame pasaulyje, skirtingai nei Lietuvoje, piliečiai gali išeiti į pensiją ir naudotis kaupiamuoju anuitetu kada nori. Pavyzdžiui Čilėje, čiliečiai dabar gali patys nuspręsti, kada nori išeiti į pensiją. Darbuotojas suskaičiuoja, kiek jam iki šiol pavyko sutaupyti savo pensijos sąskaitoje ir kiek papildomai procentų reikės išskaičiuoti nuo kiekvieno atlyginimo tam, kad, atėjus jo pasirinktai išėjimo į pensiją dienai, jis galėtų nusipirkti anuitetą, duodantį 50 proc. jo paskutinės algos (Pineira, 2002).

Lietuvoje, sulaukus senatvės pensijos amžių, galima įsigyti anuitetą. Jį galima įsigyti už sukauptas pensijų fonde lėšas gyvybės draudimo įmonėje, kuri įsipareigos mokėti šią išmoką iki gyvos galvos.

Tačiau kai kurie asmenys dėl tam tikrų priežasčių (per trumpos kaupimo laikotarpis, ilgas nedarbo laikotarpis ir pan.) per visą dalyvavimo pensijų kaupime laikotarpį nesukaups lėšų, reikalingų minimaliam anuiteto įsigijimui, nustatyta riba, iki kurios anuiteto įsigijimas nėra privalomas. Taip asmenys, kuriems bazinio pensijų anuiteto (t. y. paprastojo anuiteto) dydis yra mažesnis nei pusė valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio, neprivalo įsigyti anuitetą – jiems leidžiama pasiimti pensijų fonde sukauptas lėšas kaip vienkartinę ar periodinę pensijų išmoką.

Šiandieninė Lietuvos pensijų sistema neatitinka dabarties reikalavimų ir iššūkių. Ji nėra palanki nei siekiant ilgalaikio Lietuvos ekonomikos konkurencingumo, nei socialinės gerovės. Ateityje, dėl demografinių priežasčių didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui, vis didės jų išlaikymui reikalingos lėšos (Pensijų reformos baltoji knyga, 2000).

Tai, kaip skirtingos valstybės spręs šią problemą, taps vienu svarbiausiu faktorių nulemsiančiu jų konkurencingumą. Jei Lietuvos pensijų sistema nebus toliau reformuojama, Lietuva konkurencinėje kovoje pralaimės Latvijai, Estijai, ar Lenkijai, kurių valstybinės išlaidos pensijoms dėl įvykdytų sėkmingų reformų, anot ES Komisijos prognozių (European Commission Directorate-General For Economic and Financial Affairs, 2004) turėtų sumažėti ir mažiau slėgs darbuotojus ir verslą.

Tolesnė pensijų reforma yra būtina dėl:

- **Ekonominio efektyvumo ir darbuotoju motyvacijos stokos** dabartinėje perskirstomoje pensijų sistemoje, lemiančioje, kad dauguma darbuotojų nėra suinteresuoti mokėti socialinio draudimo įmokas nuo visų savo iš darbo gautų pajamų.

- **Demografinių iššūkių**, kurie lems, kad Lietuvoje iki 2050 m. vienam darbingo amžiaus žmogui teks dvigubai daugiau pensininkų nei dabar ir tuomet Lietuvoje pensininkų skaičius viršys darbuotojus.

- **Finansinio tvarumo problemos**, kuri gali kilti kai po 2020 m. „Sodros“ biudžetas taps deficitiniu ir valstybinės išlaidos pensijoms nuolat augs.

- **Lietuvos ekonominio konkurencingumo** pasaulyje ir ypač su kaimyninėmis šalimis, kuris labai priklausys nuo to, kokį pensijų sistemos modelį pasirinks Lietuva, kiek ateities valstybės pensiniai įsipareigojimai slėgs darbuotojus ir verslą (LLRI analizė „Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą“, 2004).

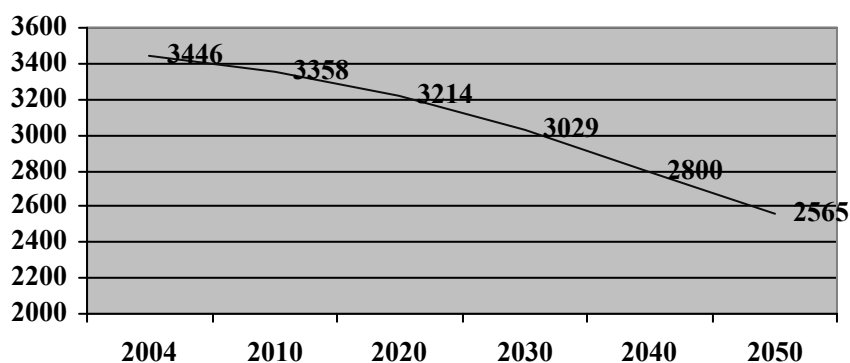
Tiek Europoje, tiek JAV kalbama apie gresianti pensijų sistemos bankrotą, kai ateityje vis didėjant pensininkų ir mažėjant darbingo amžiaus žmonių skaičiui, nebus įmanoma išlaikyti dabartinio lygio pensijų. Žurnalas „The Economist“ teigia, kad jei „politikai ir toliau sėdės sudėję rankas, jie bus kalti, kad neišvengsime vienos iš labiausiai prognozuojamų ekonominių ir socialinių krizių istorijoje“ („The Economist“, 2002). Pagrindinės to priežastys – jau daugelį dešimtmečių tiek Lietuvoje, tiek ES egzistuojantis žemas gimstamumo lygis ir ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė.

Svarbu suvokti, kad šiuo metu yra žymiai lengviau įgyvendinti pensijų reformą nei bus po 10 ar 20 metų. Speciali Europos Komisijos ataskaita apie „Visuomenės senėjimo įtaką visuomeniniams finansams“ (European Commission Directorate-General For Economic and Financial Affairs, 2004) kalba apie „paskutinę galimybę (window of opportunity) spręsti Europos ateities finansines problemas.

Jau nuo 1992 m. dėl neigiamos migracijos ir neigiamo natūraliojo prieaugio Lietuvoje sparčiai mažėja gyventojų. Pagal oficialią statistiką nuo 1992 m. Lietuvos gyventojų sumažėjo daugiau nei 300 tūkst. ir 2006 m. spalio 1 d. jų buvo 3 mln. 390 tūkst. Tačiau, pagal paties Statistikos departamento spėjimus, vien 2001-2005 m. iš Lietuvos neoficialiai emigravo 70 tūkst. žmonių, todėl tikras Lietuvoje fiziškai esančių gyventojų skaičius, ko gero, yra gerokai mažesnis nei oficialus.

„Pesimistinė“ 2004 m. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) prognozė („World Population Prospects: The 2004 Revision Population Database“, 2004) spėja, kad Lietuvoje 2050 m. tegyvens 2,56 mln. žmonių ir, kad vienam pensininkui teks tik 1,5 darbingo amžiaus žmogaus.

Gyventojų skaičius (tūkst.) pagal JTO prognozes

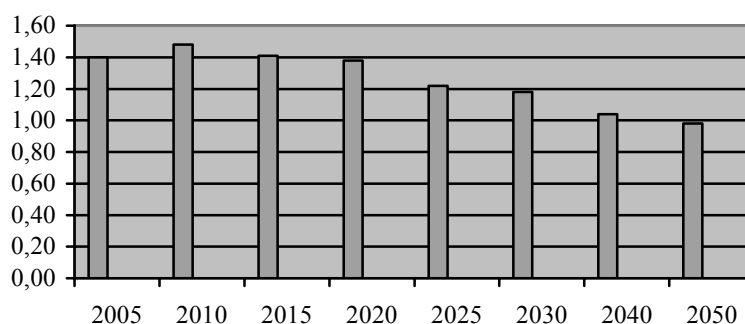

4 pav. Gyventojų skaičius (tūkst.) pagal JTO prognozes

Šaltinis: / www.lrinka.lt/

Ne visi darbingo amžiaus žmonės dirba, o pensininkai yra ne vien pensinio amžiaus žmonės bet ir invalidai, našliai ir našlaičiai – darbuotojų ir visų pensininkų santykis yra gerokai mažesnis nei anksčiau minėtas ir šiuo metu siekia 1,4 darbuotojo vienam pensininkui. Tačiau 2050 m. dėl demografinių pokyčių Lietuvoje bus mažiau darbuotojų nei visų rūšių pensininkų (LLRI analizė „Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą“, 2008):

Vienam pensininkui tenkantys dirbantieji

5 pav. Vienam pensininkui tenkantys dirbantieji

Šaltinis: / www.lrinka.lt/

Nepaisant itin neigiamų ilgalaikių tendencijų (viduriniame laikotarpyje iki 2020 m.) Lietuva išgyvens sąlyginai „demografinį aukso amžių“.

Lietuvos finansų tvarumas yra tiesiogiai susijęs su jos demografinė padėtimi – galima sakyti, kad abi šios priežastys, yra skirtingos tos pačios monetos pusės. Lietuvos 2006 m. Konvergencijos programoje teigiama, kad valstybės finansų tvarumą ilguoju laikotarpiu lemia gyventojų demografinės struktūros pokyčiai (LLRI analizė „Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą“, 2008).

ES Komisijos prognozėse, kaip didės valstybių išlaidos pensijoms, taip pat matyti aiškus ryšys tarp didėjančios pensininkų proporcijos ir visų šalies gyventojų bei pensinio išlaidų padidėjimo. Visa tai liudija, kad Lietuvoje iki 2050 m. pensininkų daliai nuo visų gyventojų padidėjus beveik dvigubai, labai reikšmingai padidės ir išlaidos pensijoms.

Jau nuo 2020 m. „Sodra“ turėtų tapti deficitine, o apie 2040 m. jos deficitas turėtų pasiekti 1 proc. BVP. Kaip numatoma Lietuvos Konvergencijos Programoje, šis deficitas bus dengiamas iš Valstybes biudžeto lėšų – t. y. pensijoms mokėti reikės skirti ne tik socialinio draudimo įmokas, bet ir dalį kitų mokesčių (pvz. Gyventojų pajamų mokesčio) surenkamų pinigų. Taigi, finansinė pensininkų išlaikymo našta statistiniam darbuotojui tik didės.

Pensijų sistema, bent jau perskirstomų pinigų dydžiu, jau seniai tapo pagrindine valstybės funkcija tiek Lietuvoje, tiek kitose ES valstybėse ar JAV. Šiuo metu pensijoms ES vidutiniškai išleidžiama 10,6 proc. BVP arba beveik ketvirtadalis visų valstybės pajamų. Tai yra gerokai daugiau nei gynybai, švietimui, sveikatos apsaugai ar bet kuriai kitai sričiai. Nuo pat šiuolaikinės valstybės atsiradimo iki pat XX amžiaus pradžios – visos valstybės išlaidos buvo gerokai mažesnės nei 10 proc. BVP – tiek, kiek dabar išleidžiama vien pensijoms (LLRI analizė „Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą“, 2008).

Ateityje vis didėsiant pensijų sistemos naštai valstybės finansams, tos valstybės, kurios neatliks būtinų reformų, bus priverstos arba didinti mokesčius šioms išlaidoms padengti, arba skirti mažiau lėšų kitoms iš biudžeto finansuojamoms sritims. Didėjanti mokesstinė našta darbuotojams, darys tokias valstybes mažiau konkurencingas ekonomiškai. Tačiau tos valstybės, kurios toliaregiškai planuos savo finansus ir sumažins ateities pensijų įsipareigojimus, perleisdamos jų dalį patiems individams – taps patrauklesnėmis investuotojams, darbdaviams ir darbuotojams ir turės didelį pranašumą konkurencinėje kovoje.

Valstybinis pensinis perskirstymas ES valstybėse yra nevienodo dydžio. Apie pusę ES valstybių būtų galima priskirti „mažo perskirstymo“ grupei, kurioje pensijoms išleidžiama mažiau nei 10 proc. BVP. Šiai grupei priklauso 7 iš 10 naujųjų ES narių, o taip pat Airija, D. Britanija, Nyderlandai, Ispanija ir Danija.

Įdomu, bet kaip tik Airija, D. Britanija ir Nyderlandai išsiskyrė iš kitų ES šalių tuo, kad jose buvo mokamos vienodo dydžio valstybinės pensijos gyventojams, nepriklausomai nuo jų įmokų, o taip pat jose egzistavo papildomas privatus draudimas, kurio išmokos priklausė nuo įmokų. Taigi, šiose valstybėse pensijų sistema nors dalinai buvo privatizuota. Pensijų sistema buvo bent iš dalies privatizuota ir Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Slovakijoje.

„Didesnio perskirstymo“ grupei, kur perskirstoma virš 10 proc. BVP, priklauso dauguma senųjų ES narių, o taip pat Vengrija, Slovėnija ir Lenkija.

ES valstybės kol kas ruošiasi skirtingai reaguoti į ateities demografinius iššūkius savo pensijų sistemų finansiniam tvarumui. ES valstybes (nares iki 2007 m. plėtros) šiuo atžvilgiu galima suskirstyti į tris grupes. Pirmajai grupei galima priskirti tas 10 valstybių, kurios nesiėmė jokių esminių priemonių ir kurių valstybinės išlaidos pensijoms, anot ES prognozių, iki 2050 m. padidės daugiau nei 5 proc. BVP: Belgija, Ispanija, Graikija, Airija, Liuksemburgas, Portugalija, Kipras, Čekija, Vengrija ir Slovėnija.

Būtent Kiprą, Čekiją, Slovėniją ir Vengriją Europos Komisijos ataskaita įvardina kaip problematiškiausias šalis ir kaip pagrindinę priežastį nurodo jokių reformų nebuvimą ir išlikusias visiškai valstybines pensines sistemas.

Vidutinei valstybių grupei galima priskirti 10 valstybių, kurių valstybinės išlaidos pensijoms augs iki 5 proc. BVP – tai Danija, Vokietija, Prancūzija, Italija, Nyderlandai, Suomija, Švedija, D. Britanija, Lietuva ir Slovakija. Nenuostabu, kad tarp šių valstybių pensines išlaidos mažiausiai augs tose valstybėse, kurios įgyvendino bent dalinę pensijų sistemos privatizaciją – tai Lietuva (1,8 proc. augimas), Slovakija (1,8 proc.) ir Švedija (0,6 proc.)

Trečiajai arba „pažangiųjų“ valstybių grupei priklausė tos 5 ES valstybės, kuriose pensijų našta valstybės biudžetui iki 2050 m. sumažės – tai Latvija, Lenkija, Estija, Austrija ir Malta. Visos šios valstybės tai pasiekė ryžtingomis reformomis. Latvija, Lenkija ir Estija – labiau nei Lietuva – gilindamos pensijų sistemos privatizavimą. O Austrija ir Malta, sumažindamos ateities pensijų dydžius.

Trijų Baltijos valstybių pensijų reformų ir jų pasekmių valstybės finansams ateityje palyginimas yra itin vaizdus, kadangi visos šios valstybės šiuo metu pensijoms išleidžia lygią dalį arba 6,7-6,8 proc. BVP.

Kodėl trijų Baltijos valstybių pensinių išlaidų prognozės taip skiriasi? Ogi todėl, kad Latvija ir Estija labiau privatizavo savo pensijų sistemas ir perkėlė krūvį nuo valstybės ant rinkos instrumentų. Tai gali tapti labai rimtu veiksniu, nulemsiančiu mažesnę Lietuvos ekonomikos konkurencingumą. Didesnės išlaidos pensijoms reikš, kad Lietuvoje mokestinė našta bus gerokai didesnė nei Latvijoje ar Estijoje, arba Lietuva skirs didesnę dalį savo biudžeto pensijoms, kai, tuo tarpu Estija ir Latvija, galės daugiau skirti investicijoms, švietimui ir t. t.

Išvados

- Lietuvos pensinio aprūpinimo sistemą sudaro ne vien valstybinės socialinio draudimo pensijos, bet ir valstybinės pensijos, šalpos (socialinės) pensijos. Daugumoje Europos valstybių nėra valstybinių pensijų, kurios traktuotinos, kaip privilegijuotos. Negalima atsisakyti šio tipo pensijų mokėjimo, vien todėl, kad jos nepopuliarios užsienyje, nes atskiri socialinės saugos principai būdingi tik konkrečiai valstybei ir negali būti mechaniškai taikomi kitoms.

- Pensijų reformos esmė ta, kad reforma yra laipsniškas perėjimas nuo perskirstomosios pensijų sistemos prie kaupiamuoju principu paremtos pensijų sistemos. Pensijų kaupimo sistemos reforma suteikia galimybę kiekvienam dalyviui gauti didesnę pensiją nei gali garantuoti „SODRA“.

- Visame pasaulyje piliečiai gali patys nuspręsti, kada norėtų išeiti į pensiją ir naudotis kaupiamuoju anuitetu. Lietuvoje teisę gauti pensiją išmoką iš pensijų kaupimo bendrovių turi asmenys tik sulaukę senatvės pensijos amžiaus. Siūlyčiau, kad ir Lietuvoje piliečiai galėtų patys nuspręsti, kada išeiti į pensiją ir kada naudotis kaupiamuoju anuitetu.

- Pagrindinės sąlygojančios priežastys tęsti pradėtą Lietuvos pensijų sistemos reformą yra:

Ekonominis efektyvumas ir motyvacija;
Demografiniai pokyčiai;
Finansinis tvarumas;
Ekonominis konkurencingumas.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1014).
2. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas (Žin., 1994, Nr.96-1873; 2005, Nr.71-2556).
3. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 10-2018).
4. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas (Žin., 2002, Nr. 75-3472).
5. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas (Žin., 2002, Nr. 123-551)
6. Bernotas D., Guogis A., 2006, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*: monografija.-Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
7. Chosė Pineira. *Kaip mes privatizavome socialinės apsaugos sistemą Čilėje?* Prieiga per Internetą 2009-04-06: http://www.lrinka.lt/Leidiny/word/2002_Nr.3.doc.
8. *Didėja Valstybinio socialinio draudimo pensijos ir šalpos išmokos*. Prieiga per Internetą 2009-04-06: <http://www.sodra.lt/index.php?cid=3360>.
9. European Commission Directorate-General For Economic and Financial Affairs, Special Report n. 1 2006, „*The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers 2004-2050*“.
10. LLRI analizė „*Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą*“. Prieiga per Internetą 2009-05-06: <http://www.lrinka.lt/Pranesim/pensiju%20reforma.pdf>.
11. Pensijų reformos baltoji knyga, 2000. Vilnius.
12. Tartilas J., 2004, *Valstybinės pensijos, jų socialinis vertinimas ir perspektyva*. Socialinis darbas, Nr. 3 (1). P. 31-40
13. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos. Prieiga per Internetą 2009-05-06: <http://www.socmin.lt/index.php?1915101533>.
14. Valstybinės pensijos. Prieiga per Internetą 2009-05-06: <http://www.socmin.lt/index.php?50623549>.
16. VSDFV Komunikacijos skyrius, „*Sportininkų, atlikėjų ir autorių valstybinis socialinis draudimas*“.Prieiga per Internetą 2009-04-06: http://www.sodra.lt/index.php?cid=709&new_id=3886&page_nr=&year=2009&month=01&forma=form.
17. VSDFV Komunikacijos skyrius, „*Asmenų, gaunančių pajamas pagal autorines sutartis, valstybinis socialinis draudimas*“. Prieiga per Internetą 2009-03-10: http://www.sodra.lt/index.php?cid=709&new_id=4010&page.

LITHUANIAN PENSION SYSTEM

The article „Lithuanian Pension System”: reviews the historical evolution of pension systems; analyses the system of pension welfare and the structural reform of Lithuanian social insurance retirement benefits, during which a part of social insurance contributions is transferable to private pension funds chosen by people; compares the reform of retirement benefits in Lithuania with reforms in other countries. The article is based on publications of well known worldwide researchers of pension economics, legislation of the Republic of Lithuania regulating the reform of retirement benefits, economic and social statistics published by Lithuanian authorities.

Key words: retirement pensions, pensionary support, the reform of pensions, pension funds, investment funds, the enterprise of pension accumulation, the system of pension accumulation, the obsolescence of society.